

PREGLEDNI RAD

Bruno Rukavina*

Poluotok Krim – geopolitički i geostrateški osvrt na prošlost, sadašnjost i budućnost

* Bruno Rukavina, mag. pol., student Poslijediplomskog sveučilišnog specijalističkog studija Vanjska politika i diplomacija na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. E-MAIL: bruno.rukavina.fpzg@gmail.com

SAŽETAK: Rad istražuje geopolitičku i geostratešku važnost poluotoka Krima, njegovo pripajanje Ruskoj Federaciji 2014. godine i trenutni značaj u vrijeme provođenja vojne operacije u Ukrajini 2022. godine. Analiziraju se kauzalni odnosi s različitim pogledima u određena kontekstualna okruženja. Članak je podijeljen u četiri dijela. Prvi dio rada sadržava teorijsko-konceptualnu analizu geopolitike, geostrategije (i geoekonomije) te se navedeno primjenjuje na poluotok Krim. Drugi dio rada istražuje ključne povijesne događaje poluotoka Krima. U trećem dijelu opisuju se događanja 2014. godine na Krimu, a posljednji dio rada proučava važnost Krima u trenutnom sukobu u Ukrajini koji je (re)eskalirao 24. veljače 2022. godine.

KLJUČNE RIJEČI:
Krim, Ruska Federacija, Ukrajina, geopolitika, geostrategija, povijest, aneksija/pripajanje

Uvod

Istraživanje je utemeljeno na multidisciplinarnom pristupu koji eklektički koristi i analizira uvide različitih znanstvenih disciplina poput povijesti, geografije, demografije, sociologije i politologije. Metodologija istraživanja temelji se na linearnom modelu dizajna istraživanja. Ovaj se model sastoji od formulacije istraživačkih pitanja i specifikacije podataka (Burnham, 2006) kroz metodu kvalitativnog istraživanja analizirajući relevantnu literaturu, knjige, znanstvene članke i službene publikacije na hrvatskom, engleskom, ukrajinskom i ruskom jeziku. Kvalitativni pristupi omogućuju nove i zanimljive uvide u kompleksna istraživačka pitanja (Suter, 2011).

Istraživačka pitanja na koja ovaj rad nastoji pružiti odgovor su: 1. Koja je geopolitička i geostrateška važnost poluotoka Krima? 2. Kakav je bio povijesni razvoj poluotoka Krima do 2014. godine? 3. Što se dogodilo na Krimu 2014. godine? 4. Kakav je značaj poluotoka Krima nakon početka ruske vojne operacije 2022. godine?

U hrvatskoj akademskoj zajednici o poluotoku Krimu nije se mnogo pisalo. Izuzetak su knjige Sergeja Burde *Povijest Ukrajine* i Davora Bobana i Tihomira Cipeka *Politički sustav Rusije* te tri članka: povijesni rad o Krimskom ratu (Peroš, 2010), članak o samoodređenju i otčepljenju Krima (Šućur, 2014) i rad koji opisuje doktrinu pravednog rata kroz rusku intervenciju na Krimu (Đipalo, 2015). Značaj poluotoka Krima ponovno postaje izražen nakon veljače 2022. godine i početka ruske vojne operacije u Ukrajini. Tijekom sukoba došlo je do nekoliko incidenata i sabotaza na samom Krimu, što predmetnu temu istraživanja čini vrlo značajnom i relevantnom, naročito zbog nedostatka hrvatskih istraživačkih radova koji se bave temom Krima.

Istraživanje može imati određena ograničenja jer se provodilo od lipnja do listopada 2022. godine, za vrijeme ruske vojne operacije u Ukrajini. Prilikom istraživanja autor je imao prepreke i probleme pri nabavi izvora i literature jer su pojedine stranice državnih i akademskih institucija Ukrajine i Rusije bile nedostupne zbog učestalih kibernetičkih napada. Izazov je bio i informacijski rat između sukobljenih strana te se autor služio trijagulacijom izvora i metodom *Open Source Intelligence* (Huang Farber, 2021; Bazzell, 2018) da se istraže trenutačne aktivnosti na Krimu.

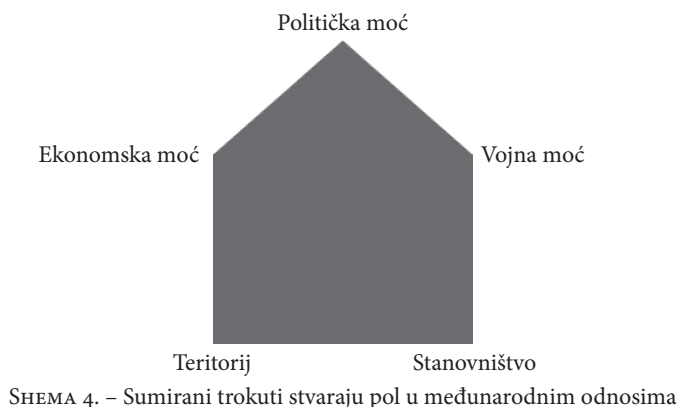
Geografija, geopolitika, geostrategija (i geoekonomija) poluotoka Krima

Geopolitika, geostrategija i geoekonomija nastale su kombinacijom geografije i odnosa moći na određenom području. „Geografija

opisuje geološke značajke Zemlje, fizičke atribute okoliša kopna, mora i zraka“ (Grygiel, 2006: 21). „Geografija je majka povijesti“ (Vukadinović, 2004: 67), odnosno majka strategija i politika država, jer geografska konfiguracija kopna i mora predodređuje djelovanje donosioca odluka, često upravo o tim istim geografskim lokacijama (Gray i Sloan, 1999: 3). „Geografija je kroz povijest bila pozornica na kojoj su se sudarali narodi i carstva te je najtemeljniji čimbenik međunarodne politike jer geografija utječe na odlučivanje vođa i vladara u vanjskopolitičkim pitanjima“ (Sempa, 2002: 5). Geopolitika se može definirati kao „analiza interakcije između, s jedne strane, geografskih postavki i perspektiva i, s druge strane, političkih procesa“ (Cohen, 2015: 16). Stoga se geopolitika bavi uzrocima i posljedicama ove interakcije proučavajući antropološke procese u geografskim uvjetovanostima. Zato je geopolitika nekonstantna promjenjiva varijabla koja opisuje izmjenu moći ili gospodarenja prirodnim resursima nad geografskim lokacijama (Sempa, 2002). Proučavajući različite geopolitičke radove, autor je pronašao shemu o znanstvenim principima suvremene geopolitike u znanstvenom radu koji je objavio Finski institut za međunarodne odnose, koja se sastojala od lokacije, tehnologije i antropogeografije koja je pod utjecajem tehnologija, a iz koje proizlaze nacionalna moć, sigurnosni izazovi, međunarodna suradnja i nacionalna ekspanzija (Scholvin, 2016). Dedukcijskom obradom ove sheme, autor je došao do shematskog prikaza geopolitičkog trokuta koji se temelji na suodnosu teritorija-stanovništva-politike. Geopolitika se može definirati kao disciplina koja proučava suodnos teritorija (geografije), stanovništva (demografije) i politike kao moći (politologija). Odnosno, geopolitika proučava upotrebu političkih instrumenata za bolje geografsko (ili demografsko) pozicioniranje i zauzimanje optimalnih pozicija moći u međunarodnim odnosima. Nastavno na navedeno, geoekonomija je disciplina koja proučava suodnos teritorija, stanovništva i ekonomske moći teritorija, stanovništva i ekonomske moći, odnosno ekonomsku organizaciju geografske jedinice i njenog stanovništva. Nakon Hladnog rata vjerovalo se da će geoekonomija „zamijeniti geopolitiku kao pokretačku snagu međunarodne politike“ (Sempa, 2002: 3). Geoekonomija proučava upotrebu ekonomskih instrumenata za ostvarivanje što bolje geografsko/demografske pozicije u međunarodnim odnosima. Ovo je naročito važno jer ne postoji sveobuhvatna definicija geoekonomije u vremenima velike povezanosti politike i ekonomije (Scholvin i Wigell, 2018). Nadalje, geostrategija podrazumijeva strateški sadržaj ili ukupnost svih strateških čimbenika s obzirom na kontekst međunarodnih odnosa. „Preciznije, geostrategija opisuje gdje država koncentrira svoje napore projiciranjem vojne moći ... zbog ideoloških razloga, interesnih skupina ili jednostavno hira nje-

Do zanimljivih zaključaka može se doći ako se sumiraju sva tri trokuta. Teritorij i stanovništvo će ostati ista baza ili temelj (uvećan tri puta), a nadodane vojna, ekonomska i politička moć, zajedno tvore ono što ruski geopolitičari nazivaju pol multipolarnog svijeta. „Svaki pol multipolarnog svijeta, u teoriji, trebao bi imati snažnu vojnu, ekonomski, demografsku, političku, geografsku i civilizacijsku formaciju sposobnu da izvede stratešku integraciju, djelujući kao rezultanta u širokom spektru regionalnih interesa sa susjednim teritorijama“ (Dugin, 2017: 62). Može se reći da je pol u međunarodnim odnosima veliki teritorij sa znatnim stanovništvom i dovoljnom razinom vojne, ekonomske i političke moći te koji se može jasno „diferencirati po unutarnjoj strukturi“ (Ibid) od drugog pola.

Kako je ovo povezano s poluotokom Krimom, odnosno koja je njegova geopolitička i geostrateška važnost?

Etimološki, Krim ima nekoliko značenja. Po jednom, Krim dolazi od grčke riječi *kremos*, što znači strma obala, ili mongolsko-tatarske riječi *kherem*, što označava snagu (Online Etymology Dictionary). U ruskim rječnicima etimološko podrijetlo Krima povezuje se s Tatarima na čijem jeziku *kyrym* označava jarak, rov ili zid. „Za vrijeme vladavine Krimskih Tatara vjerojatno je još ostao obrambeni jarak, iskopan u doba antičke Grčke“ (Этимологические онлайн-словари), po čemu je poluotok dobio ime.

Geografska i demografska analiza poluotoka Krima je uvod u razumijevanje geopolitičkog položaja. Poluotok Krim smjestio se između Crnog i Azovskog mora u južnom dijelu Ukrajine ili danas u naravi jugozapadnom dijelu Ruske Federacije. Ima razvedenu obalu, oko

50 uglavnom slanih jezera i više od 250 rijeka. Površina obuhvaća oko 27000 km² i sastoji se od tri regije: 1) sjeverni i središnji dio je ravničarsko-stepsko područje sa suhom kontinentalnom klimom; 2) planinsko područje na jugu uz obalu (Krimske planine); 3) na istoku je poluotok Kerč, koji se proteže prema ruskoj regiji Krasnodar (Hrvatska enciklopedija). Poluotok Kerč je preko Kerčkog tjesnaca spojen mostom s poluotokom Tamanom, a most se sastoji od paralernog cestovnog i željezničkog mosta (Большая российская энциклопедия). Krim je na sjeverozapadu s kopnom povezan Perekopskom prevlakom, uskim pojasom zemlje. Zato se Krim definira kao „skoro otok“ (Oleinikova, 2019: 1-3), jer je gotovo potpuno okružen morima. Između Krima i kopna na sjeveru nalazi se zaljev Sivaš, poznat kao Gnjilo ili Trulo more, zbog mreže plitkih (močvarnih) uvala koje od Azovskog mora dijeli Arabatska prevlaka (Encyclopaedia Britannica). Krim je gospodarski (geoekonomski) bogat kraj i spada u žitorodne krajeve s uzgajem sun-cokreta, povrća, na jugu duhana, vinove loze i cvijeća, poput ruža (za ulja i parfeme). Razvijeno je ribarstvo i ovčarstvo, a poluotok je bogat s vapnencom, željezom, soli i laporom (Hrvatska enciklopedija). Uz obale Krima, kraj grebena i otoka, nalaze se velika podmorska nalazišta nalazišta nafte i plina (Мереминская, 2014) (Крылов, 2014).

Demografija poluotoka Krim se mnogo mijenjala kroz povijest. U 21. stoljeću, na Krimu su održana tri službena popisa stanovništva koja najpreciznije prikazuju strukturu stanovništva. Prvi je održan 2001. godine, dok je Krim bio u sastavu Ukrajine, drugi je održan 2014. godine, nakon pripajanja Krima Rusiji i treći 2021. godine. Jedini popis stanovništva u Ukrajini od raspada SSSR održan je 2001. godine, dok su svi potomji odgađani iz različitih razloga, prvenstveno političkih i financijskih. Krim je 2001. godine upravno-administrativno podijeljen na Autonomnu Republiku Krim koja je imala 2.033.700 stanovnika i grad Sevastopolj, koji je imao 379.500 stanovnika (State Statistics Committee, 2001). Etnički-nacionalno, Autonomna Republika Krim sastojala se od 58,3% Rusa, Ukrajinci su činili 24,3%, (Krimski) Tatari 12,5% i Bjelorusi 1,4%, a ostale manjine, kao što su Armenci, Židovi, Poljaci i drugi, činili su manje od 1% stanovništva. Etničku i nacionalnu strukturu stanovništva grada Sevastopolja činili su Rusi 71,6%, Ukrajinci 22,4% i Bjelorusi 1,6%, dok su ostale nacionalne manjine činile manje od 1% stanovništva (State Statistics Committee – Nationality, 2001).

Ruska Federacija je 2014. godine provela popis stanovništva nakon aneksije Krima (Федеральная Служба Государственной Статистики, 2014). Prilikom popisa cijeli poluotok je bio jedna jedinica popisa nazvana Krimski Federalni Okrug u kojem je bilo 2.293.700

stanovnika. Prilikom popisivanja nacionalnosti stanovništva primjenjivao se 26. članak Ustava Ruske Federacije, po kojem nacionalnost tijekom anketiranja stanovništva navode sami ispitanici na temelju samoodređenja, a popisivači bilježe rečeno strogo prema riječima ispitanika (Конституция Российской Федерации, 2009). Stanovništvo je imalo pravo ne odgovoriti na pitanje o nacionalnoj pripadnosti koje je iskoristilo oko 87.200 osoba (4%). Po nacionalnosti je na tom popisu bilo 68,3% Rusa, 15,8% Ukrajinaca, oko 12,7% (Krimskih) Tatara, 1% Bjelorusa, te ostale nacionalnosti i etničke manjine (Доклад, 2014). Popis stanovništva iz 2021. godine nije do kraja obrađen zbog čega nedostaje trenutna etničko-nacionalna struktura stanovništva. Međutim, objavljen je podatak o broju stanovnika, prema kojem Republika Krim ima 1.935.000, a Grad Sevastopolj 548.000 stanovnika (Российская газета, 2022). Zbog vojnih operacija 2022. godine, moguće je da se navedeni broj stanovnika Krima smanjio.

Nakon prikaza geografije (teritorij) i demografije (stanovništvo), nužno je proučiti političku moć ili koje je značenje Krima za onog tko ga kontrolira. Poluotok Krim predstavlja veliku kopnenu masu na sjevernoj obali Crnog mora i ključan je za dominaciju cijelim morem. „Krim se nalazi u središtu crnomorske regije; Sevastopolj je 391 km udaljen od rumunjske luke Konstanta, 476 km od bugarske luke Varna i 546 km od turskog Istanbula“ (Dukić, 2015: 26). Krimski geopolitički položaj „može se okarakterizirati na sljedeći način: poluotok se nalazi u strateški važnom području interakcije između europskih država, Ukrajine, Rusije i Turske. Uz njegovu pomoć možete kontrolirati cijeli sjeverni dio Crnog mora. Tko posjeduje Krim, kontrolira Crno more, osigurava aktivno kretanje roba iz istočne Europe prema Bliskom istoku, Indiji, Africi i Americi“ (Копорун, 2016: 43). Na Crnom moru se susreću tri (geo) politička(ekonomska) projekta: ruski euroazijski blok, euroatlantski blok (EU/NATO) i kineski projekt Puta svile. Nadalje, ono je određeni prostor za međunarodne aktere i njihove utjecaje na četiri velika krizna područja koja okružuju Crno more: 1) Ukrajinska kriza; 2) potencijalne krize u jugoistočnoj Europi (Zapadnom Balkanu); 3) bliskoistočne krize (Sirija i Irak); 4) (ne)zamrznuti sukobi na Kavkazu (Armenija-Azerbejdžan). Navedena (potencijalna) krizna žarišta trebaju se „promatrati kao jedinstveno operativno područje: Crno more“ (Friedman, 2014). Upravo je „Crnomorska regija doživjela je rastuću militarizaciju od 2000-ih, s prosjekom od 2,5% BDP-a koji dionici godišnje izdvajaju za svoju obrambenu potrošnju, crnomorske su zemlje u prosjeku potrošile 34 milijarde dolara svake godine između 2000. i 2015. za vojne izdatke“ (Delanoë, 2016).

Glavni (geo)politički akteri crnomorske regije u 21. stoljeću su Turska, Bugarska, Rumunjska, Ukrajina, SAD (preko NATO saveza) te Ruska Federacija (Karagiannis, 2014). Iako ulaz na Crno more (Bospor i Daranele) kontrolira Turska, po Konvenciji iz Montreuxa iz 1936. godine, kontrola ulaza u određeni (morski) prostor ne znači i kontrolu tog prostora. Turska crnomorska obala pretežito je rijetko naseljena zbog brdovitog „nepristupačnog terena Pontskog gorja, tako da su za Tursku najznačajniji Bospor i Dardaneli koji predstavljaju vitalnu trgovinsku vezu prema Sredozemlju. Kontrola pomorskog pristupa Sredozemlju s Crnog mora (i obrnuto) daje Turskoj moć nad zemljama koje ga koriste za pristup ostatku svijeta, što se u prvom redu odnosi na države središnje Europe i Rusiju“ (Dukić, 2015: 26). Vanjska politika Turske je višeslojna i često pokazuje nedosljednost, nakon neuspjelog državnog udara 2016. godine. Od tada se taktički pragmatično približavala Rusiji s kojom se i vanjskopolitički sukobljavala u Siriji, Kavkazu, Libiji (Yıldız, 2021), ali zadržavajući dobre odnose s Ukrajinom kroz vojnu suradnju i nepriznavanje ruskog pripajanja Krima (Nagihan, 2022). Na Krimu, Turska pokušava zadržati utjecaj preko lokalnog Tatarskog stanovništva (Balcer, 2014).

SAD su prisutne na Crnom moru kroz NATO savez koji omogućava vojnu suradnju s crnomorskim državama članicama Alijanse, a to su Turska, Bugarska i Rumunjska. Strategija NATO saveza na Crnom moru temelji se na: „1) učinkovitom odvrtačanju i vjerodostojnoj kolektivnoj obrani; 2) stabilnosti i sigurnosti u regionalnim partnerskim nacijama koje nisu članice NATO-a; 3) regionalnoj ekonomskoj sigurnosti, takvoj da niti jedna država nema polugu prisilnog korištenja energije na ekonomije drugih država“ (Horrell, 2016: 4). Od pripajanja Krima 2014. godine konstantno se povećava količina oružanih snaga i sveukupna vojna prisutnost NATO saveza u crnomorskoj regiji. Održavaju se vojne vježbe poput *Sea Breeze* (Holmov, 2017) ili *Sea Shield* (NATO, 2018) koje predstavljaju mornaričku diplomaciju (diplomaciju topovnjača), šaljući poruku kako je Crno more nacionalni interes država članica Alijanse (Sanders, 2007). Vojna vježba *Sea Breeze* osnovana je u sklopu suradnje SAD i Ukrajine 1993. godine (Polyakov, 2004). Uz vojne vježbe, militarizaciju i diplomaciju topovnjača, u crnomorskoj regiji NATO „gradi i otvara vojne baze, centre za obuku i infrastrukturu za zapovijedanje i kontrolu oružanih snaga“ (Баранов, 2018: 9). Ovi projekti nisu samo za države članice NATO-a, nego je u njih uključena i Ukrajina, koja je još odobrila 2016. godine „strategiju restrukturiranja vojske i vojno-industrijskog kompleksa prema NATO standardima“ (Ibid: 9). Tako su izgrađivane mnogobrojne obrambene linije, centri za

obuku, sustavi zapovijedanja i kontrole, sistemi za kibernetičku obranu i medicinsku rehabilitaciju ukrajinskog vojnog osoblja, kao i mornaričke baze i vojna utvrđenja diljem Ukrajine po visokim standardima NATO saveza. Ukrajini je od velike važnosti poluotok Krim i zbog plovinih (geo)ekonomski bitnih rijeka Dnjepar i Dnjestar koje se ulijevaju u Crno more kod Krima. Nakon 2014. godine značajno je ograničen ovaj trgovinski prometni pravac. Osim toga, u trenutnom stanju rata, „Rusija može Ukrajini zaprijetiti s tri fronta: sa sjeveroistoka, jugoistoka i juga. Ovo južni dio Ukrajine čini puno teže obranjivim“ (Ibid: 9). Kakva je geopolitička i geostrateška važnost Krima za Rusku Federaciju?

Krim je Rusiji esencijalno važan zbog svojih toplih morskih luka, koje su bile ključni nacionalni interes još od vremena Carske Rusije i SSSR (Shahi, 2022). Gledajući svoju povijest, Ruska Federacija uviđa konstantne napade i prijetnje koje joj dolaze iz Europe, svojevrsnog razvijenog i gustog naseljenog poluotoka velike kopnene mase Euroazije. „U posljednjih 500 godina doživjeli su nekoliko napada sa zapada. Poljaci su prešli Sjevernoeuropsku nizinu 1605., slijedili su Šveđani pod vladavinom Karla XII. 1708., Francuzi pod Napoleonom 1812. te dvaput Nijemci u oba svjetska rata 1914. i 1941. Gledajući iz drugačije perspektive, ako računamo od Napoleonove invazije 1812., ali ovaj put uzmemo u obzir i Krimski rat od 1853. do 1856. i dva svjetska rata do 1945., Rusi su se na Sjevernoeuropskoj nizini ili blizu nje borili svake 33 godine“ (Marshall, 2018: 5). Zbog toga je Rusija razvila obrambeni mentalitet prema zapadnom dijelu Euroazijskog kontinenta.¹ Tu leži izvor ruskih želja za kontrolom nizinskog prostora sjeveroistočne Europe. Zato Vladimir Putin, ruski predsjednik, „često u molitvama prije spavanja pita Boga zašto u Ukrajini nije postavio planine u veliko ravno prostranstvo Sjevernoeuropske nizine koje je prisiljen kontrolirati“ (Ibid: I), kao što je postavio „Karpate u Rumunjsku i planinske dijelove Kavkaza koje ograničavaju bilo kakve kopnene poteze protiv Rusije s juga“ (Martin, 2008). Ta golema Sjevernoeuropska nizina nalik je na krišku *pizze* koja se proteže od Francuske do Urala i predstavlja dvosjekli mač iz pozicije Rusije. Do Poljske je to pretežito uzak teritorij, ali onda se počinje širiti te na granici s Rusijom iznosi oko 3000 km i ravna je cijelim putem do Urala (Marshall, 2018). Međutim, taj veliki prostor istovremeno i štiti Rusiju od invazije jer širina nije samo u ofenzivnom karakteru, nego i defenzivnom. Riječ je o velikim logističkim linijama opskrbe koje je potrebno uspostaviti pod neprestanom opasnosti od protunapada, nerijetko u izrazito teškim meteorološkim uvjetima.

1 Rezultati za Krimске Tatare i Tatare autor he zbrojio. Popis navodi da je Krimskih Tatara 12%, a Tatara 0.5%.

Raspadom SSSR-a, sovjetska vojska “povučena je 1.500 kilometara na istok, čime su se ruske vojne postrojbe s linije Magdeburg–Prag povukle na crtu obrane Smolensk-Kursk” i “prvi put u povijesti područje moskovske vojne oblasti postalo je prva borbena linija Rusije” (Rukavina, 2018: 7). Zbog ovih geostrateških promjena (Čehulić-Vukadinović, 2010), Ukrajina je postala ključno sigurnosno pitanje za Rusiju. „S obzirom na geopolitički položaj Ukrajine, bilo koja vlada u Moskvi će se jako potruditi da zadrži neki oblik kontrole nad vanjskom i obrambenom politikom Kijeva“ (Götz, 2015: 4). Glavni cilj Rusije bio je održavati Ukrajinu vojno neutralnom državom, odnosno podalje od bilo kakvih vojnih alijansa i geopolitičkih blokova. „Ako to ne bude moguće, Rusija će pokušati uspostaviti isturenu sigurnosnu zonu duž svoje zapadne granice. Upravo u tom kontekstu najbolje se može razumjeti rusko-ukrajinska politika“ (Ibid: 4-5). Promjene koje su nastupile raspadom SSSR-a stvorile su novi kontekst unutar kojeg Ruska Federacija da bi se osigurala, ali i projicirala svoju moć, treba kontrolirati dva rubna područja Sjevernoeuropske nizine: Kalinjingradsku oblast i Krimski poluotok, odnosno luku Sevastopolj koja je konstantno bila (eksteritorijalno) ruska (Brzezinski, 1999). Ova područja imaju dvojnju ulogu i mogu služiti kao: 1) kopneni most i/ili 2) stražarske kule. One „pružaju niz prednosti u geopolitičkom načinu razmišljanja: služe kao trgovačka središta, vrata prema Zapadu, vojne baze s obrambenim i ofenzivnim sposobnostima i odvrćaju bilo koje strane sile od napada na užu Rusiju“ (Ceterski, 2017: 92). „Krim može imati imidž teritorija koji spaja države i kulture (*Krimski most, ljetna politička prijestolnica Ukrajine*) ili ih razdvaja (*Ahlova peta Rusije, Krimski čvor*)“ (Киселев, 2007: 154). Krim ima bitnu obrambenu ulogu za svakog aktera koji ga kontrolira, kao i napadačku ulogu, bilo na moru bilo na kopnu s obzirom na projekcije sile na cijelo Crno more (Gray i Sloan, 1999). S Krimom se može utjecati na tzv. zone nestabilnosti od Jadrana do Xinjianga (Киселев, 2007), odnosno može se izgraditi vanjski sigurnosni pojas (Баранов, 2018) te držati Ukrajinu u okruženju s juga. „Crnomorska regija za Rusiju je *gateway* regija, relativno kompaktna vrata u Sredozemno more, a preko njega i u Svjetski ocean“ (Ibid: 5).

Iz pozicije Rusije, NATO savez se služi geopolitičkom *taktikom anakonde*, čiji je cilj izolacija Rusije i smanjenje njezinog utjecaja poticanjem nasilnih (međuetničkih) sukoba i obojenih revolucija duž perimetra njezinih granica „da se smanji područje ruske kontrole, a zatim da se postupno porazi Ruska Federacija uz njezino konačno komadanje“ (Ibid: 7). Taktika anakonde nastala je „tijekom Američkog građanskog rata (1861.-1865.), a izvorno ju je predložio američki general McClellan.

Glavna bit suvremenog oblika *taktike anakonde* je lišavanje geopolitičkog suparnika pristupa morima, resursima i prirodnim geopolitičkim saveznicima“ (Комлева, 2014: 34). Krim, s Kalinjingradskom oblasti, za Rusiju predstavlja „prostor za disanje“ u anakondinom stisku.

Od ključne geostrateške važnosti na Krimu je „pomorska baza u Sevastopolju koja Rusiji omogućuje projiciranje pomorske i zračne moći južnije i dublje u Europu. Crnomorska flota Rusiji pruža značajne operativne sposobnosti unutar njezinih neposrednih područja“ (Shahi, 2022: 3). Glavni zadatak Crnomorske flote je osigurati južni ogranak Rusije. Dugin je jasno definirao ruske geopolitičke i geostrateške ciljeve: „Apsolutni imperativ ruske geopolitike na crnomorskoj obali je potpuna i neograničena kontrola Moskve cijelom dužinom od ukrajinskog do abhaskog teritorija“; „Sjeverna obala Crnog mora trebala bi biti isključivo euroazijska i centralno podređena Moskvi“ (Дугин, 1997: 250-278). Može se zaključiti da je Krim od izuzetne geopolitičke i geostrateške važnosti, tko god na njemu vlada, a naročito je geostrateška esencija Ruskoj Federaciji koja je na Krimu stoljećima imala stacioniranu Crnomorsku flotu. Važno je znati da niti jedna druga ruska luka na Crnom moru nema kapacitete i infrastrukturu za smještanje Crnomorske flote, osim Sevastopolja. Zato ona predstavlja (geostratešku) kritičnu infrastrukturu, odnosno onu koja nema alternative. Kako bi se bolje razumio sadašnji kontekst Krima, potrebno je analizirati bitne povijesne trenutke a naročito pitanje prelaska Krima u Ukrajinu.

Poluotok Krim u povijesnom kontekstu

Na Krimu postoje prahistorijski dokazi trgovine ondašnjih nomadskih plemena, kao što su Kimerijci iz 12. stoljeća prije Krista te Skiti i Sarmati od oko 8.-7. stoljeća prije Krista (Paščenko, 2016; Šćekić, 2015). Grci su počeli izgrađivati svoje kolonije na Krimu oko 7.-6. st. pr. Kr., a u 4. stoljeću nove ere na Krimu se izmjenjuju različiti entiteti tijekom Seobe naroda, poput Gota, Huna, Avara, Bugara i drugih (Paščenko, 2016). U srednjem vijeku (7.-10. stoljeće) Krim je bio dio (pretežno) judaističkog Hazarskog kaganata. Nakon sukoba s Bizantom, Hazar je nestao, a Krim je pao pod utjecaj bizantskog saveznika, slavenske formacije Rus' s Kijevom u središtu (Ibid). Pokrštenjem kneza Kijevske Rus', Volodimira Velikog, u novoprisvojenoj grčkoj koloniji Hersones, Krim je došao pod vlast Kijevske Rus' (Burda, 2009). U 13. stoljeću dolazi do velike mongolsko-tatarske invazije, koja će Krim učiniti djelom Zlatne Horde (Елагин, 2012), a pojedini priobalni dijelovi ostali su pod kontrolom trgovačkih sila Venecije i Genove. Unutarnjim sukobima u Zlatnoj Hor-

di došlo je do slabljenja političkog sustava što je rezultiralo nezavisnim Krimskim Kanatom koji je 1471. postao osmanski vazal (Šćekić, 2015).

Vlast Osmanskog carstva s vremenom je počelo ugrožavati Rusko carstvo, čiji je vanjskopolitički cilj bio izlaz na Crno more. Nakon nekoliko rusko-osmanskih ratova, „ruska vojska prodire do Krima i 1771. poluotok je pokoren. Krim više nije vazal Turske, za kana je postavljen proruski lobist, podupiran ruskim vojnim snagama razmještenim po utvrđama“ (Paščenko, 2016: 10). Tad je Krim bio nezavisan (*de facto* pod ruskom kontrolom) do 1783. kad ga je ruska carica Katarina II. Velika Manifestom anektirala prekršivši sporazum s Osmanskim carstvom iz Küçük Kaynarca i Konvenciju Aynali Kavak (Vuković, 2022); Абдулаева, 2012; Мальгин, 2013). Geopolitika i geostrategija bili su ključni uzroci ove odluke. Došlo je do neprekidne granice između Crnog i Azovskog mora što je promijenilo obrambenu strategiju južne granice, ojačalo utjecaj Rusije na Crnom moru, uspostavilo luku na Crnom moru koje ne zaleđuje zimi. „Još jedna prednost bila je ta što Crno more nije imalo ograničenja u pogledu veličine i tonaže plovila, za razliku od ušća Dnjepra koje su turske flote mogle blokirati u bilo kojem trenutku“ (Crimea Historical Society, 2022).

U 19. stoljeću Krim je bio iznimka koja je narušila stoljeće mira, razdoblje između Napoleonovih ratova i Prvog svjetskog rata (Polanyi, 2001). Riječ je Krimskom ratu (1853.-1856.) koji je izbio zbog ruske ekspanzije na području Dunava izazvavši strah zapadnih sila (Velike Britanije i Francuske) da će Rusija uspjeti zauzeti dodatne prostore tadašnjeg *bolesnika na Bosporu*, Osmanskog carstva. Glavni uzrok sukoba bila je ruska opasnost za trgovačke puteve Velike Britanije i Francuske (Lambert, 2011; Sweetman, 2001). Povod ratu bila je obrana vjerskih prava kršćana u njihovim svetim mjestima na prostoru Otomanskog carstva. Sukob je predstavljao europski rat protiv Ruskog carstva s glavnim ciljem da se zadrži europska ravnoteža snaga koja je uspostavljena Bečkim kongresom 1815. godine (Lambert, 2011). Završio je ruskim porazom te Pariškim sporazumom kojim je Rusija demilitarizirana na Crnom moru i djelomice na Baltiku, izgubivši južne dijelove Besarabije i pravo pokroviteljstva nad kršćanima u podunavskim kneževinama (Сергеев, 2012). Crno more bilo je potpuno otvoreno za međunarodnu (britansku i francusku) razmjenu i trgovinu (Айрапетов, 2017).

U Prvom svjetskom ratu nije bilo vojnih djelovanja na Krimu, međutim za vrijeme građanskog rata u Rusiji zabilježeni su sukobi između Bijele i Crvene armije. „1921. godine uspostavljena je Autonomna Krimska Sovjetska Socijalistička Republika koja je ušla u sastav Ruske SFSR“ (Šćekić, 2015: 127). U Drugom svjetskom ratu Krim je bio od

velike geostrateške važnosti. Adolf Hitler je Krim nazvao nepotopivim nosačem zrakoplova Sovjetskog Saveza. Njemački general Heinz Wilhelm Guderian u svojim memoarima navodi Hitlerovu zapovijed od 21. kolovoza 1941. godine: "Prijedlog OKH od 18. kolovoza o razvoju operacija u smjeru Moskve ne odgovara mojim planovima. Naređujem: 1. Najvažniji cilj prije početka zime nije zauzimanje Moskve, već zauzimanje Krima..." (Гудериан, 2012: 560). Kao rezultat toga, Wehrmacht je raspršio svoje snage što je imalo utjecaj na ostatku istočnog fronta (Крылов, 2014: 176). Obrana Sevastopolja je jedna od velikih bitki SSSR koja je usporila prodor Wehrmachta. Izuzetno bitna konferencija Drugog svjetskog rata odvila se na Krimu, u Jalti, gdje su usuglašeni glavni pogledi saveznika o Europi nakon pada nacionalsocijalizma i fašizma (Ревякин, 2020).

Za vrijeme Hladnog rata došlo je do „prebacivanja“ Krima u sastav Ukrajine. Čuvena predaja ili *poklanjanje* Krima, dogodilo se za vrijeme Hruščova 1954. godine iz više razloga. U SSSR je 1954. došlo do velikih administrativnih promjena formiranjem oblasti poput Magadenske, Belgorodske, Lipetske, Čerkaske, Arzamaske i drugih te je preimenovano nekoliko gradova (Закон СССР, 1954). Prijenos Krima u Ukrajinu analiziran je površinski ne ulazeći u potencijalne političko-pragmatične razloge ove odluke. „To se dogodilo 19. veljače 1954. kad je Prezidij Vrhovnog Sovjeta Sovjetskog Saveza izdao dekret o prijenosu Krimске oblasti iz Ruske SFSR u Ukrajinu SSR, uz prethodno odobrenje Politbiroa Komunističke partije Sovjetskog Saveza. Pao članku 18. Ustava SSSR-a, to se nije moglo izvršiti bez dozvola republika SSSR. Rusija i Ukrajina su to potvrdile preko svojih parlamenata, dok Krim tad nije imao status republike, nego oblasti i nije ga se imalo što pitati“ (Kramer, 2014).

Službena sovjetska obavijest navodi dva razloga prebacivanja Krima u Ukrajinu: 1) ustupanje Krima je plemeniti čin od strane ruskog naroda u spomen na 300. godišnjicu ponovnog ujedinjenja Ukrajine s Rusijom (referenca na Perejaslavski ugovor koji su 1654. potpisali predstavnici ukrajinskog kozačkog hetmanata i Moskovskog cara Alekseja) (Burda, 2009: 283), i 2) da je prijenos bio prirodan rezultat „teritorijalne blizine Krima Ukrajini, sličnosti njihovih gospodarstava i bliskih poljoprivrednih i kulturnih veza“ (Kramer, 2014). Ova dva razloga potvrdila su djelomično Hruščovljeva djeca. Nina Hruščova smatra da je predaja Krima bila simbolična, uz pokušaj preustroja centraliziranog sustava, te da je Hruščov volio Ukrajinu i da je *poklanjanje* Krima njegova osobna gesta prema omiljenoj republici, čiji je bio i predsjednik jedno vrijeme (Calamur, 2014). Njegov sin, Sergej Hruščov, smatra da je odluka do-

nesena zbog izgradnje hidroelektrane na rijeci Dnjepar i da sva uprava za povezane infrastrukturne projekte bude pod jednim upravnim središtem, Kijevom (De Nesnera, 2014).

„Oba su razloga dvojbeni. Iako je 1954. godine bila 300. obljetnica Perejaslavskog mira, ne postoji nikakva veza između tog ugovora i Krimskog poluotoka. Perejaslav, u središnjoj Ukrajini nedaleko od Kijeva, ni blizu Krima, a ugovor nije imao nikakve veze s poluotokom koji je došao pod rusku kontrolu tek 130 godina kasnije“ (Kramer, 2014). „Retrospektivno se Perejaslavski ugovor često (netočno) povezuje s rusko-ukrajinskim jedinstvom, ali teško je shvatiti zašto bi itko u SSSR-u predložio proslavu 300. obljetnice dokumenta prijenosom Krima iz Ruske SFSR u Ukrajinu SSR“ (Ibid). Važno je naglasiti kako pravdanje prijenosa Krima u Ukrajinu zbog određenih kulturnih i gospodarskih veza s Ukrajinom je pretjerana tvrdnja bez mnogo činjenica. „U 1950-ima, stanovništvo Krima iznosi otprilike 1,1 milijun od čega je bilo oko 75% etničkih Rusa i 23% Ukrajinaca. Staljin je Tatara prisilno deportirao kao i druge manje populacije poput Armenaca, Bugara i Grka. Stoga je 1954. godine Krim bio više *ruski* nego ikad“ (Ibid).

Međutim, postoji još manje poznatih razloga koji imaju veću važnost za *poklanjanje* Krima Ukrajini. Prvenstveno je riječ o političkim i pragmatičnim razlozima tadašnjeg vođe SSSR-a Nikite Hruščova. Prvi je politički sukob u vrhu SSSR-a u kojem je Hruščov nastojao učvrstiti potporu u svojoj borbi za vlast protiv premijera Georgija Maljenkova koji se pojavio kao potencijalni vođa SSSR-a 1953. nakon Staljinove smrti. Među onima čiju se potporu Hruščov nadao pridobiti bio je Oleksij Kiričenko, koji je početkom lipnja 1953. postao prvi tajnik Komunističke partije Ukrajine (smijenivši Leonida Meljnikova, nasljednika Hruščova na tom mjestu u prosincu 1949.). Hruščov nije znao ima li Kiričenkovu podršku jer su bili posvađani otkad je Kiričenko podržao kritiku Lavrentija Berije o situaciji u zapadnoj Ukrajini – koja je implicitno napadala Hruščovljev rad kao čelnika Ukrajine. Prijenosom Krima, Hruščov se nadao otkloniti napetosti nastale iz ove epizode (Ibid). Kao drugi realniji razlog prijenosa Krima navodi se učvršćivanje sovjetske vlasti u Ukrajini nakon oružanih sukoba u novopripojenim zapadnim dijelovima Ukrajine (posebno u Volyniji i Galiciji) koji su trajali do sredine 1950-ih (Marples, 2013). S Krimom se povećala ruska nacionalna manjina u Ukrajini, odnosno ruski utjecaj. „Staljinistički režim poticao je etničke Ruse da se nasele u tim republikama od kasnih 1940-ih nadalje, a ta se politika nastavila pod Hruščovom i Leonidom Brežnjevom. Proporcionalno, preseljenje Rusa u baltičke republike bilo je veće nego u Ukrajini, ali u apsolutnim brojevima *preseljenje* Krima dovelo je

u Ukrajinu mnogo veći broj Rusa u regiju koja je blisko poistovjećena s Rusijom, jačajući sovjetsku kontrolu“ (Kramer, 2014).

Zanimljivo je kako su nakon pripajanja Krima 2014. godine, ruske vlasti negirale ovu odluku različitim argumentima: kako je SSSR bio diktatura i da pripajanje nije bilo demokratski utemeljeno, kako nije bilo referendum te kako na Prezidijumu Vrhovnog Sovjeta Sovjetskog Saveza 19. veljače 1954. kad se odlučivalo o *poklanjanju* Krima, nije bilo kvoruma, jer se sastalo 13 od 27 članova Prezidijuma koji su jednoglasno odlučili o sudbini poluotoka (Sudakov, 2009). Zapad upozorava Rusiju kako su ključni ugovori potpisani s Ukrajinom prilikom i nakon raspada SSSR-a, kao što su Beloveški sporazum iz 1991. godine (Фененко, 2017) te Budimpeštanski memorandum iz 1994. godine. Njima se garantirao teritorijalni integritet i suverenitet Ukrajine (Yost, 2015) te denuklearizacija Ukrajine dislociranjem svih nuklearnih bojevitih glava u Rusiju (Vidmarović, 2020). Navedeno su podupirale i SAD kako bi smanjile elitni nuklearni krug država.

Pitanje Krima bilo je aktualno nakon raspada SSSR-a jer ondje nije eskalirao sukob. „Krim je bio primjer regije koja ima potencijal za etnički sukob, ali do njega nije došlo“ (Dawson, 1997: 427). Krimski vođe imali su želju i volju napustiti Ukrajinu, proglasiti nezavisnost i/ili se pridružiti Rusiji, ali Jeljcinova vlada nije dopuštala nikakvo revidiranje granica, iako je u okolnostima velike političke i gospodarske krize te snažnih separatističkih tendencija proruskih nacionalističkih snaga „1992. godine ruski parlament donio odluku o nepravomoćnosti predaje Krima Ukrajini 1954. godine“ (Paščenko, 2016: 11-12). Situacija se smirila 1995. godine kad je Kijev uspio iskoristiti podijeljenost krimskih klanova. Cijelo vrijeme Moskva je bila neutralna po pitanju Krima, naročito zbog uloge predsjednika Jeljcina. Ključan razlog je Čečenija, protiv koje se vodio rat u Ruskoj Federaciji i sve se gledalo kroz prizmu tog pitanja. Rusija nije mogla odstupiti od prava na cjelovitost država postsovjetskog prostora te nije mogla priznati neovisnost ili pripajanje Krima, a da pritom ne izgubi argument svoje teritorijalne cjelovitosti u borbi protiv nezavisne Čečenije. Putin nastavlja politiku Jeljcina jer je naslijedio problem Čečenije. U 2000-ima na agendi je bio dogovor o stacioniranju ruske Crnomorske flote u Sevastopolju. Riješen je „21. travnja 2010. kad su premijeri Mykola Azorov i Vladimir Putin potpisali u Harkovu paket sporazuma o načinu određivanja cijene plina i produljenju vremena stacioniranja ruske Crnomorske flote u bazama na Krimu do 2042“ (Фененко, 2017: 280). Međutim, svi dogovori padaju u vodu tijekom 2014. godine.

Rusko pripajanje ili ponovno sjedinjenje Krima 2014. godine

Aneksija Krima je nastavak ili posljedica krize koja je započela u studenom 2013. godine nakon što je propalo višegodišnje vanjskopolitičko balansiranje ukrajinskog predsjednika Viktora Janukoviča između istoka (Rusije) i zapada (EU/NATO). Odgađanjem potpisivanja sporazuma o pristupanju EU uslijedili su veliki prosvjedi koji su kulminirali krvavim okršajem na trgu Majdan u veljači 2014. godine (Бышок и Кочетков, 2015) (Фененко, 2017). Uslijedilo je svrgavanje Janukoviča, koji je pobjegao u Rusiju, što je za ukrajinsku opoziciju označavalo oslobođenje, dok je Rusija na to gledala kao na ilegalno svrgavanje legitimnog predsjednika kršenjem Ustava Ukrajine. Iz pozicije Ruske Federacije, ovim činom su nastali uvjeti za pravni princip *rebus sic stantibus*, prema kojem ugovori potpisani s Ukrajinom ne vrijede jer nisu potpisani s novim vlastima u Kijevu. Malo tko je u tom trenutku znao što će Putin napraviti, a namjeravao je kazniti Ukrajinu „tako što će je raskomadati“ (Lee Myers, 2017: 389). Kako je to izgledalo u praksi? Riječ je o dva paralelna procesa: 1) (geo)strateški vojni proces osiguranja i kontrole Krima i 2) (geo)politički proces kojim završava proces pripajanja Krima pomoću referenduma. „Rusija je iskoristila svoje vojne snage koje su se nalazile na Krimu, pa je najprije okupirala, a nakon referenduma na kojem se velika većina stanovnika izjasnila za pripajanje Krima Rusiji, taj poluotok i proglasila dijelom Rusije“ (Boban i Cipek, 2017: 349). Oba procesa provedena su tajno, odnosno službene vlasti u Moskvi su negirale i skrivale prisutnost ruskih snaga diljem Krima, sve do referenduma.

27. veljače 2014. godine, specijalne vojne snage bez obilježja počele su zauzimati krimsku infrastrukturu. Kako nisu imale nikakve oznake te postrojbe su nazivali „mali zeleni ljudi“ ili „pristojni ljudi“ (Lee Myers, 2017: 390), a bila je riječ o ruskim vojnim komandosima koji su već bili u bazama ruske Crnomorske flote. Zauzeti su Vrhovno vijeće Krima, zgrada Vijeća ministara u Simferopolju, ključna prometna čvorišta, strateška kritična infrastrukturu i nekoliko lokaliteta na sjeverom Krimu i Arabatskoj oblasti (Katchanovski, 2015). Po ugovorima iz 1997. i 2010. godine „Rusija je imala pravo držati do 25 tisuća vojnika i časnika na poluotoku, a tadašnji kontingent imao je oko 16 tisuća vojnih osoba“ (Баранов, 2018: 7). 28. veljače Sergej Aksyonov, iz stranke Ujedinjena Rusija, kojeg je Vrhovno Vijeće Autonomne Republike Krim imenovalo predsjedavajućim u Vijeću ministara Republike Krim te se 29. veljače obratio predsjedniku Putinu za pomoć u osiguranju mira na poluotoku. Prema Ustavu Ukrajine, premijera Krima imenuje Vrhovno vijeće Krima s dopuštenjem predsjednika Ukrajine (Конституція України),

koji se u to vrijeme nalazio u izbjeglištvu u Rusiji nakon neustavnog postupka opoziva. Na sjeveru Krima, na Perekopskoj prevlaci i Trulom moru, došlo je do uspostave sigurnosnih točaka koje su odvajale Krim od Ukrajine. Ruski predsjednik dobio je odobrenje od Vijeća Federacije za rusku vojnu intervenciju u Ukrajini dok se političko-socijalna situacija u zemlji ne normalizira. Paralelno s iskrcavanjem novih ruskih snaga na Krimu, istovremeno se događao sljedeći (politički) korak ponovnog ujedinjenja Krima. 11. ožujka „Vrhovno Vijeće donijelo je deklaraciju o nezavisnosti Krima i grada Sevastopolja“ (Фененко, 2017: 400), nakon čega je uslijedio referendum o ponovnom sjedinjenju Krima (*Воссоединение Республики Крым*) s Rusijom. „Dana 16. ožujka 2014. godine proveden je referendum o državnoj pripadnosti Krima i Sevastopolja u kojem su tiskana dva pitanja na trima jezicima (ruskom, ukrajinskom i krimsko-tatarskom): (1) *Jeste li za uključivanje Krima u Rusku Federaciju kao federalnog subjekta?* te (2) *Jeste li za obnovu Krimskog ustava iz 1992. godine i statusa Krima kao dijela Ukrajine?*. Na referendumu je izašlo 80% birača od čega je 95,5% glasalo za pripajanje Rusiji“ (Dukić, 2015: 24). 18. ožujka potpisan je „međunarodni ugovor o ulasku poluotoka Krim s gradom Sevastopoljem u sastav Ruske Federacije kao 84. i 85. administrativne jedinice“ (Фененко, 2017: 400). Vrhovna Rada Ukrajine obratila se potpisnicima Budimpeštanskog sporazuma iz 1994. godine, a čiji su potpisnici između ostalih bili SAD i Velika Britanija. Rusija je bila pozvana da se drži sporazuma, na što je Moskva odgovorila da ih to traži nelegitiman režim Ukrajine te da Ruska Federacija nikad nije ratificirala Budimpeštanski sporazum (Ibid). Rusija smatra da je uslijed oružane Revolucije dostojanstva 2014. godine u Ukrajini nastala nova država, s kojom Rusija nema potpisane nikakve međunarodne ugovore (Юронец, 2019). „Kremlj postojano uvjerava javnost kako takva država kao što je Ukrajina više ne postoji“ (Vidmarović, 2020: 57). Pripajanje Krima dovelo je do mnogih sankcija Rusiji, a ukrajinske vojnike primoralo je da napuste poluotok u vrijeme političke revolucionarne konfuzije. „Bez ikakvih vojnih gubitaka, Rusija je zauzela strateški najvažniji dio Ukrajine, odakle može osigurati svoj najneposredniji sigurnosni interes – trajnu bazu ruske mornarice u Sevastopolju i kontrolirati gotovo čitavo Crno more“ (Jović-Lazić i Lađevac, 2018: 35). Dva ključna faktora na koja se Ruska Federacija oslonila bila su iznenađenje i taktika zastrašivanja. Iskristila je neorganizirano stanje nakon Euromajdan revolucije i brzo zauzela svu kritičnu prometnu i komunikacijsku infrastrukturu (bitnu za informacijsku kampanju prilikom referenduma). Atmosfera se dodatno usijala nakon izjava Vladimira Putina da će koristiti nuklearno oružje ako se strane sile umiješaju u operativna djelovanja Rusije (Rachok, 2014; Radkovets, 2015).

Postoje mnogobrojni razlozi zbog kojih je Rusija pripojila Krim, ali esencijalan je ruska Crnomorska flota koja nije imala adekvatan alternativni smještaj osim Sevastopolja. Pripajanje Krima je opravdavano „potrebom da se zaštiti rusko stanovništvo i spriječi bilo kakva mogućnost za raspoređivanje NATO snaga na ovom poluotoku“ (Jović-Lazić i Lađevac, 2018: 35). Također se koristio „argument Kosova kao presedana, koje je kao regija/pokrajina dobilo svoju *državotvornost* i proglasilo neovisnost 17. veljače 2008. godine, bez referenduma“ (Rexhepi, 2017: 98). Međutim, usporedba Kosova i Krima je široka tema, a u ovom kontekstu je zanimljivo da niti Moskva niti Kijev nisu priznali Kosovo upravo zbog unutarnjih problema sa svojim regijama (Čečenijom i Krimom). Nužno je spomenuti velika nalazišta fosilnih goriva u širem području poluotoka Krima, koja su dodatan motivator ruskog pripajanja. Novopripostavljeni energetske izvori omogućili su da Ukrajina bude još ovisnija o ruskoj energetskej mreži. Također su se povećale ruske teritorijalne vode na Crnom moru. Koja je mogla biti alternativa ovom scenariju? Da nije došlo do ruske intervencije na Krimu, Ukrajina je nakon smjene vlasti mogla postati članica NATO-a, te bi prilikom vojnih vježbi američki bojni brodovi ili nosači aviona koristili vojnu infrastrukturu Krima, što bi im omogućavalo vojna djelovanja s velikom preciznošću duboko u teritoriju Ruske Federacije (Крылов, 2014). Ovaj scenarij je nedopustiv za predsjednika Vladimira Putina.

Pripajanjem Krima i novim geopolitičkim pozicioniranjem, Rusija je ojačala vojnu (geostratešku) prisutnost na poluotoku. Došlo je do stacioniranja specijalnih vojnih grupacija koje su uravnotežene u pogledu vrsti vojnih postrojbi i njihovih sposobnosti. Nove vojne snage uključuju pomorsku bazu s moderniziranim brodovima i podmornicama, armijski korpus, diviziju protuzračne obrane, diviziju zrakoplovstva i drugo. Raspoređeni su operativno-strateški bombarderi, poput „Tu-22M3 te raketni sustav Iskander-M koji ima domet oko 500 km sa sposobnošću nošenja nuklearnog oružja“ (Баранов, 2018: 11-12). Ruski ministar vanjskih poslova Lavrov izjavio je: „Izraz *zona bez nuklearnog oružja* nikada nije primijenjena na Krimu... Ruska država ima sve razloge raspolagati svojim legitimnim nuklearnim arsenalom u skladu sa svojim vlastitim interesima i u skladu s međunarodnim pravom“ (Русская весна, 2014). Cijeli poluotok je osiguran obrambenim obalnim raketnim sustavima i postao je ruska vojna utvrda s bogatim turističkim sadržajem na Crnom moru.

KARTA BR. 1 – Krim s teritorijalnim vodama i fosilnim izvorima (Metz, 2015).

KARTA BR. 2 – „Grad Simferopolj je jednako udaljen od Istanbula i Kijeva (720 +/- 40 km), od Moskve i Atene (1200 +/- 40 km), od Kaira, Rima, Berlina i Sankt Peterburga (1600 +/- 40 km)“ (Евразийский Союз Ученых. 2014).

Krim i vojna operacija 2022. godine

U veljači 2022. godine pokrenuta je po Rusiji, specijalna vojna operacija ili, po zapadnom gledištu, invazija na Ukrajinu, koja je ustvari treća invazija. Po toj logici, prva invazija je ona na Krim 2014. godine, druga u regiji Donjeck i Luhansk gdje su podržavani proruski „separatisti“ (2014.-2022.). Budući da operacija aktivno traje u vrijeme ovog istraživanja, izazovno je napraviti njenu kompletnu analizu. Trenutačni izvori i analitičari govore da je riječ o sukobu koji se odvija u fazama.

Kad je operacija pokrenuta jedan dio ruskih snaga krenuo je s Krima u dva smjera: prema jugozapadu (pravac Herson-Nikolajev) te prema jugoistoku (pravac Melitopolj-Berdjansk-Mariupolj). „Prvog dana sukoba, 24. veljače ruske su snage preuzele kontrolu nad Sjevernokrimskim kanalom, omogućivši Krimu da dobiva vodu iz Dnjepra, čija je opskrba odsječena od 2014. godine“ (Фаляхов, 2022). Rusija je najviše napredovala upravo na jugu, nanoseći značajne gubitke ukrajinskim snagama u regiji te je tako Herson zauzet već 2. ožujka (Congressional Research Service, 2022). Razlozi brzog prodora nalaze se s obje strane bojišnice. Naime, na jugu su Ukrajinci bili najranjiviji i nisu imali obrambene linije koje su mogle zaustaviti prodor neprijateljskih snaga (Reynolds i Watling, 2022). S druge strane, rusko napredovanje na jugu bilo je uspješno jer su u borbe bile uključene modernizirane profesionalne ruske postrojbe iz Južnog vojnog okruga s boljom logističkom potporom (Congressional Research Service, 2022). Međutim, operacija se zaustavila kod Nikolajeva tijekom ožujka s protuofenzivom Ukrajine i pred snažnim otporom kod Mariupolja. Tako su se ruske snage na jugu istovremeno borile na dvije bojišnice: zapadno, kod Nikolajeva i istočno, kod Mariupolja. Upravo su zbog snažne obrane Mariupolja (naročito u Azovstalu), usporeni i zaustavljeni daljnji ruski napadi prema jugozapadu (Nikolajev-Odessa) (Stepanenko et al., 2022).

Tijekom ljeta i jeseni dogodilo se nekoliko napada na Krimu, za koje je odgovornost preuzela Ukrajina. Glavne mete bile su strateške infrastrukture bitne za opskrbu ruskih snaga na jugu Ukrajine. Ove događaje potrebno je kontekstualizirati, jer je istovremeno trajala snažna ukrajinska (informacijska) ofenziva i početne pripremne operacije za ukrajinske protunapade. Prvotno je 9. kolovoza došlo do napada na zračnu bazu Saki, koja je više od 220 km udaljena od prvih linija bojišnice (Lendon i Murphy, 2022). Ovi su napadi vjerojatno izvedeni s modificiranim dalekometnim projektilima Neptun ili potencijalnim ukrajinskim verzijama Iskandera, poput: Sapsan, Grom, Grim, Grim-2, i Hrim-2. Oštećeno je streljivo, nekoliko helikoptera, bombarderi tipa SU-24 i SU-30S, transportni zrakoplov, urbana infrastruktura i civil-

109

Bruno Rukavina
Poluotok Krim
– geopolitički i
geostrateški osvrt na
prošlost, sadašnjost i
budućnost

na vozila (Harm, 2022) (Trevithick i Rogoway, 2022) (Dubois, 2022). Potom je uslijedilo nekoliko ukrajinskih udara na središte Crnomorske flote (Axe, 2022) (Lister, 2022). Napadi su izvedeni dronovima, a jedan od ciljeva su bili uredi novog viceadmirala Viktora Sokolova, koji je zamijenio Igora Osipova (Parfitt, 2022) (Коммерсант, 2022). Ovi napadi su pokazali da ruska obrana na Krimu nije bila kompletirana i da su postojale slabosti u linijama obrane koje su kasnije popravljane. Cijeli kolovoz 2022. godine obilježen je naporim radom ruske protuzračne obrane poluotoka Krim. Oružane snage Ukrajine masovno su koristile većinom male komercijalne bespilotne letjelice ili dronove za napade po Krimu. Većina odbijenih napada dogodila se noću, s ciljem iscrpljivanja ruskog vojnog osoblja pomoću stanja budnosti na obrambenim položajima. Kako Krim ranije nije bio napadan, dogodio se faktor iznenađenja koji je pomogao prvim ukrajinskim napadima. Tijekom ljeta 2022. godine došlo je do širenja i produbljivanja djelovanja ukrajinskih snaga, što je bila uvertira za rujansku i listopadsku ofenzivu na sjevernom području kod Kupjanska, Limana i na južnoj bojišnici kod Hersona. Daljnji sukob na jugu nastaviti će ovisiti o ruskoj logističkoj potpori s Krima.

Logistička potpora je jedan od potencijalnih razloga zašto je 8. listopada 2022. godine napadnut Krimski most. Rusija je napad definirala kao teroristički čin, a prvog dana mediji su objavili da su operaciju provela Ukrajinske službe (Мальгавко, 2022) (Ukrajinska pravda, 2022). „Federalna služba sigurnosti Ruske Federacije, s Istražnim odborom Ruske Federacije, utvrdila je kako je organizator terorističkog napada na Krimskom mostu bila Glavna obavještajna uprava Ministarstva obrane Ukrajine, njezin šef Kirill Budanov, zaposlenici i agenti. Eksplozivna naprava kamuflirana je u rolama građevinskom polietilenskom folijom na 22 palete ukupne težine 22.770 kg“ (Федеральная Служба Безопасности, 2022). Krimski most je bio kritična infrastruktura do referenduma i pripajanja novih regija (Herson, Zaporožje, Donjeck i Luhansk), odnosno teritorijalnog povezivanja Rusije s Krimom u rujnu 2022. godine, što znači da postoji alternativa Krimskom mostu. Međutim, zbog blizine borbenih linija ti pravci su trenutačno rizični i većina logistike odvija se preko napadnutih mostova. Šteta na mostu nije bila velika jer su se urušile dvije cestovne linije (od četiri), a željeznički most je lakše oštećen zbog eksplozije cisterni na vlaku koji je u to vrijeme prolazio mostom (Истории Новости, 2022). Oba mosta su profunkcionirala nekoliko dana nakon napada, a alternativno je uvedena trajektna linija (Министерство транспорта), dok će kompletna obnova mosta potrajati do srpnja 2023. godine (Распоряжение Правительства, 2022). Napad je djelomično usporio logističku potporu vojne operacije, ali ju nije zaustavio (Иванова, 2022).

Umjesto zaključka – pogled u budućnost

Poluotok Krim je važno geoekonomsko, geopolitičko i geostrateško područje u Europi. Omogućava kontrolu crnomorskog prostora (kao nepotopljivi nosač aviona) i osigurava utjecaj na prostoru jugoistočne Europe, Bliskog istoka, Kavkaza i istočne Europe. Povijesni primjeri svjedoče kako je Krim i u prošlosti imao bitnu ulogu. Iako se prikazivalo da je simbolička spona Rusije i Ukrajine u SSSR, u realnosti je Krim bio sredstvo za jasne ciljeve sovjetskih političkih elita, poput Hruščova koji je *prenio/poklonio* Krim Ukrajini 1954. kako bi ojačao svoju poziciju te sovjetski (ruski) utjecaj u Ukrajini. Iako je u 1990-ima Krim predstavljao primjer mirnog rješavanja etničkih problema, nakon revolucije 2014. godine pokazao se kao zamrznuti sukob, koji se u reakciji na Euromajdan ponovno pripojio Ruskoj Federaciji kroz paralelne geopolitičke i geostrateške procese. Krim je danas ključna logistička linija za opskrbu i potporu ruskih vojnih snaga u provođenju vojne operacije, kao i *dom* bez alternative (kritična infrastruktura) ruske Crnomorske flote.

Zanimljivo je proučiti potencijalne buduće scenarije koji se mogu dogoditi na/s poluotoku(om) Krimu(om). Mnogo toga ovisi o daljnjem tijeku ruske vojne operacije. Realno je šest scenarija: 1) Krim koji je u sastavu Ruske Federacije, jer po izjavama predsjednika Putina, poluotok je dio ruskog teritorija koji se brani kao i ostatak ruskog teritorija (svim sredstvima), iako je već došlo do direktnih napada kako na Krim, tako i na druge ruske pogranične regije, poput Belgoroda; 2) Krim u sastavu Ukrajine što bi podrazumijevalo određenu vrstu promjene (neutralizacije) Putinove vlasti ili da nakon Putina dođe „Hruščov 2.0“ koji bi (ne) strateški „vratio“ Krim Ukrajini (uz otvoreno pitanje većinskog naroda poluotoka, Rusa); 3) Krim kao neovisna republika/država, odnosno samostalnost Krima (*Kosovizacija*), ako dođe do šire *Balkanizacije* post-sovjetskog (ili post-ruskog prostora); 4) Krim podijeljen između dva (ili više) međunarodna aktera (*Ciprizacija*); 5) Krim pod protektoratom druge svjetske sile ili međunarodne organizacije (*Bosno-hercegovinizacija*); 6.) Krim kao kondominij između dvije ili više država.

Rusko pripajanje Krima 2014. godine može se gledati kao prekretnica koja je promijenila odnose Ruske Federacije i država članica euroatlantskih integracija u post-hladnoratovskom razdoblju. Iz ruske pozicije, pripajanje Krima nije bila akcija, nego reakcija na Euromajdan čijim posljedicama i danas svjedočimo. Mir u Europi, za kojim mnogi teže tijekom pisanja ovog članka, ne može se postići bez razumijevanja uzroka i povoda trenutačnog sukoba u istočnoj Europi.

Bruno Rukavina*

Crimean Peninsula – geopolitical and geostrategic review of past, present and future

112

Forum za
sigurnosne studije
GOD. 6, BR. 6

SUMMARY: The paper researches the geopolitical and geostrategic importance of the Crimean Peninsula, its annexation by the Russian Federation in 2014, and its current significance at the time of the implementation of a military operation in Ukraine in 2022. Causal relations are analysed with different views into certain contextual environments. The paper is divided into four parts. The first part contains a theoretical analysis of geopolitics, geostrategy (and geoeconomics), and its application to the Crimean Peninsula. The second part researches the past of Crimean Peninsula through key historical events. The third part describes the 2014 events in Crimea, and in the last part the paper studies the importance of Crimea in the current conflict in Ukraine, which (re)escalated on February 24, 2022.

KEYWORDS: *Crimea, Russian Federation, Ukraine, geopolitics, geostrategy, history, annexation/reunification*

* Bruno Rukavina, mag pol., E-MAIL: bruno.rukavina.fpzg@gmail.com

Literatura

- Абдулаева, Гульнара. 2012. *Золотая эпоха крымского ханства*. Симферополь: КРП Видавництво Кримнавчпеддержвидав.
- Айрапетов, Олег. 2017. *Крымская война*. Москва: REGNUM.
- Balcer, Adam. 2014. *Dances with the Bear: Turkey and Russia After Crimea*. Warsaw: Center for East European Studies.
- Баранов, Андрей. 2018. Изменения геополитического баланса сил в Причерноморье в условиях воссоединения Крыма с Россией. *Геополитика и экогеодинамика регионов* (14), 4: 5-18.
- Bazzell, Michael. 2018. *Open-Source Intelligence Techniques: Resources for Searching and Analyzing Online Information*. North Charleston: Create Space Independent Publishing Platform.
- Boban, Davor, Cipek, Tihomir. 2017. *Politički sustav Rusije*. Zagreb: Plejada d.o.o, University Press.
- Brzezinski, Zbigniew. 1999. *Velika šahovska ploča*. Varaždin: Interland.
- Burda, Sergej (ur.). 2009. *Povijest Ukrajine*. Zagreb: Hrvatsko-ukrajinsko društvo.
- Burnham, Peter (ur.). 2006. *Metode istraživanja politike*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Бышок, Станислав, Кочетков, Алексей. 2014. *Евромайдан имени Степана Бандеры*. Москва: Народная дипломатия.
- Ceterski, Michal. 2017. Geopolitical Case of Crimea: The Southern Watchtower. *American Academic Scientific Research Journal for Engineering, Technology, and Sciences* (27), 1: 85-98.
- Cohen, Bernard. 2015. *Geopolitics - The Geography of International Relations*. Maryland: Rowman & Littlefield.
- Čehulić-Vukadinović, Lidija. 2010. *Euroatlantizam i suvremeni međunarodni odnosi*. Zagreb: Politička kultura.
- Dawson, Jane. 1997. Ethnicity, Ideology and geopolitics in Crimea. *Communist and Post-Communist Studies* (30), 4: 427-444.
- Дугин, Александр. 1997. *Основы геополитики*. Москва: АРКТОГЕЯ-центр.
- Dugin, Aleksandar. 2017. *Geopolitika multipolarmog svijeta*. Zagreb: Eneagram.
- Dukić, Larisa. 2015. Rusko pripajanje Krima. *16. meridijan* (12): 24-29.
- Đipalo, Sabina. 2015. Pravedni rat – osvrt na staru doktrinu u suvremeno doba i slučaj ruske intervencije u Ukrajini 2014. godine. *Zagrebačka pravna revija* (4), 1: 65-90.
- Елагин, Виталий. 2012. *Золотая Орда. XIII век*. Новосибирск: ФГБОУ ВПО.
- Фененко, Алексей. 2017. *Современная история международных отношений: 1991-2016*. Москва: Аспект-Пресс.
- Götz, Elias. 2015. It's geopolitics, stupid: explaining Russia's Ukraine policy. *Global Affairs* (1), 1: 3-10.
- Gray, Colin, Sloan, Geoffrey. 1999. *Geopolitics, Geography and Strategy*. London: Routledge.
- Grygiel, Jakub. 2006. *Great Powers and Geopolitical Change*. Baltimore: The Johns Hopkins, University Press.
- Гудериан, Гейнц. 2012. *Воспоминание солдата*. Москва: Вече.

- Horrell, Steven. 2016. *A NATO Strategy for Security in the Black Sea Region*. Atlantic Council.
- Huang Farber, Daniel. 2021. *Nowhere to Hide: Open Source Intelligence Gathering*. Princeton Studios.
- Jović-Lazić, Ana, Ivona Ladevac. 2018. Razvoj i posledice ukrajinske krize. *Međunarodna politika* (1172): 27-51.
- Karagiannis, Emmanuel. 2014. The Russian Interventions in South Ossetia and Crimea Compared: Military Performance, Legitimacy and Goals. *Contemporary Security Policy* (35), 3: 400-420.
- Katchanovski, Ivan. 2015. Crimea: People and Territory before and after Annexation, u: Pikulicka-Wilczewska, A (ur) i Sakwa, R. (ur.): *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*. E-International Relations. str.76-85.
- Киселев, Сергей. 2007. Политико-географические и геополитические образы Крыма. *Геополитика и экогеодинамика регионов* (2), 3: 153-155.
- Комлева, Наталья. 2014. Украинский кризис как элемент "тактики анаконды". *Пространство и Время* (294), 7: 5-21.
- Коротун, Анна. 2016 *Крымский кризис как фактор развития современных международных отношений*. Екатеринбург: Выпускная квалификационная работа.
- Крылов, Владимир. 2014. Крым сакральный – территория геополитических бифуркаций. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences* (31), 5: 84-87.
- Lambert, Andrew. 2011. *The Crimean War: British Grand Strategy against Russia*. London: Routledge.
- Lee Myers, Steven. 2017. *Novi car: uspon i vladavina Vladimira Putina*. Zagreb: 24 sata d.o.o.
- Мальгин, Андрей. 2013. Присоединение Крыма к России в конце XVIII в. в свете мотивов имперской экспансии. *История и современность* (1): 45–68.
- Marples, David. 2013. *Heroes and Villains*. Budapest: Central European University Press.
- Marshall, Tim. 2018. *U okovima geografije*. Zagreb: Knjižara Znanje.
- Oleinikova, Olga. 2019. Crimea – Almost an Island?. *Shima* (3), 1: 1-11.
- Paščenko, Jevgenij. 2016. Krim. *Hrvatska revija* (3): 4-14.
- Peroš, Ivan. 2010. Krimski rat. *Rostra* (3), 3: 185-196.
- Polanyi, Karl. 2001. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press.
- Polyakov, Leonid. 2004. *U.S.-Ukraine Military Relations and the Value of Interoperability*. Carlisle: US Army War College Press.
- Rachok, Antoliy. 2014. The Russia-Ukraine Conflict: Current Situation, Consequences, Prospects. *Razumkov Centre - National Security & Defence* (148-149): 1-104.
- Radkovets, Yuiry. 2015. Russia's Armed Agression against Ukraine: Peculiarities of Preparation and Conducting New Challenges and Threats. *BINTEL Geopolitical Analytics Journal* (1): 5-19.
- Ревякин, Александр. 2020. Ялтинская конференция: дипломатия и политика. u: Торкунов, А. (ur.): *История Великой Победы, Том 3 - Война и дипломатия*. Москва:

- Издательство МГИМО-Университет.
- Rexheri, Enis. 2017. Ukraine's Geopolitical Position: Between East and West. *SEEU* (12), 1: 95-111.
- Rukavina, Bruno. 2018. *Odnosi Ruske Federacije i Organizacije sjevernoatlantskog ugovora za vrijeme drugog predsjedničkog mandata Vladimira Putin*. Sveučilište u Zagrebu: Fakultet političkih znanosti.
- Sanders, Deborah. 2007. U.S. Naval Diplomacy in the Black Sea. *Naval War College Review* (60), 3: 61-72.
- Scholvin, Sören. 2016. *Geopolitics*. Helsinki: Finnish Institute of International Affairs.
- Scholvin, Sören, Wigell, Mikael. 2018. *Geo-economics as concept and practice in international relations*. Helsinki: Finnish Institute of International Affairs.
- Sempa, Francis. 2002. *Geopolitics: From the Cold War to the 21st Century*. London: Transaction Publishers.
- Сергеев, Тихон. 2012. *Крымская война 1853-1856*. Чебоксары: ФБГОУ ВПО.
- Shahi, Dharmendra. 2022. Annexation of Crimea: A Geopolitical Analysis. *International Journal of Research in Engineering, IT and Social Sciences* (12), 4: 1-6.
- Suter, Newton. 2011. *Introduction to Educational Research*. New York: SAGE Publications.
- Sweetman, John. 2001. *The Crimean War*. Oxford: OSPREY Publishing.
- Šćekić, Radenko. 2015. U fokusu istorije i geopolitike – poluostrvo Krim (1774-2014). *Istopoljcku zanucu* (1-2): 118-133.
- Šućur, Adam. 2014. Razmatranja pitanja samoodređenja i odcjepjenja u svjetlu nedavnih događaja na Kosovu, u Abhaziji, u Južnoj Osetiji i na Krimu. *Zagrebačka pravna revija* (3), 3: 275-301.
- Vidmarović, Đuro. 2020. *Kijevski dnevnik*. Zagreb: Vjesnik.
- Vukadinović, Radovan. 2004. *Međunarodni politički odnosi*. Zagreb: Politička kultura.
- Yost, David. 2015. The Budapest Memorandum and Russia's intervention in Ukraine. *International Affairs* (91), 3: 505-538.
- Popis korištenih internetskih stranica
- Axe, David. 2022. *A Ukrainian Raid Destroyed A Lot Of Russian Aircraft - And Could Force Russian Squadrons To Pull Back*. Forbes. <https://www.forbes.com/sites/davidaxe/2022/08/10/a-ukrainian-attack-destroyed-a-lot-of-russian-aircraft-and-could-force-russian-squadrons-to-pull-back/?sh=640cbf4d9224> (25.9.2022.)
- Большая российская энциклопедия. <https://bigenc.ru/> (26.6.2022.)
- Calamur, Krishnadev. 2014. *Crimea: A Gift To Ukraine Becomes A Political Flash Point*. <https://www.npr.org/sections/parallels/2014/02/27/283481587/crimea-a-gift-to-ukraine-becomes-a-political-flash-point> (4.9.2022.)
- Congressional Research Service. 2022. *Russia's War in Ukraine: Military and Intelligence Aspects*. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R47068> (27.9.2022.)
- Crimea Historical Society. 2022. *The First Annexation of Crimea 1784*. <http://www.crimeahistory.org/the-first-annexation-of-crimea-1784/> (30.8.2022.)

- De Nesnera, Andre. 2014. *Khrushchev's Son: Giving Crimea Back to Russia Not an Option*. <https://www.voanews.com/a/khrushchevs-son-giving-crimea-back-to-russia-not-an-option/1865752.html> (4.9.2022.)
- Delanoë, Igor. 2016. *Military Balance in the Black Sea Region*. <https://russiancouncil.ru/en/blackseamilitary> (17.8.2022.)
- Dubois, Gastón. 2022. *Stab at Russian air power in Crimea: Saky airbase attacked*. <https://www.aviacionline.com/2022/08/stab-at-russian-air-power-in-crimea-saky-airbase-attacked/> (20.9.2022.)
- Доклад. 2014. *Об итогах федерального статистического наблюдения*. Федеральная служба государственной статистики: https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/obsh_itog_kfo.docx (26.6.2022.)
- Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/> (26.6.2022.)
- Евразийский Союз Ученых. 2014. *Крым сакральный: Единство Русского мира*. <https://euroasia-science.ru/politicheskije-nauki/krym-sakralnyj-edinstvo-russkogo-mi/> (3.3.2023.)
- Фаляхов, Рустем. 2022. *В Крыму возвращается вода из Днепра*. <https://www.gazeta.ru/business/2022/02/24/14572669.shtml?updated> (21.9.2022.)
- Федеральная Служба Безопасности. 2022. *ФСБ России установлены организаторы и соучастники теракта на Крымском мосту*. www.fsb.ru/fsb/press/message/single.htm?id%3D10439604%40fsbMessage.html (16.10.2022.)
- Федеральная Служба Государственной Статистики. 2014. *О распоряжении Правительства Российской Федерации*. <https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/pr-497.pdf> (26.6.2022.)
- Friedman, George. 2014. *Украина, Ирак и Черноморская стратегия*. <https://topwar.ru/57882-ukraina-irak-i-chernomorskaya-strategiya-stratfor.html> (15.8.2022.)
- Harm. 2022. *Operation Cigarette Butt: Ukraine's Covert Strike on Saki Air Base*. <https://t-intel.com/2022/08/15/operation-cigarette-butt-ukraines-covert-strike-on-saki-air-base/> (20.9.2022.)
- Holmov, Nikolai. 2017. *Ukraine and NATO's Ambitious 'Sea Breeze' Black Sea Exercise*. https://www.realcleardefense.com/articles/2017/07/28/ukraine_and_natos_ambitious_sea_breeze_black_sea_exercise_111915.html (17.8.2022.)
- Hrvatska Enciklopedija. <https://www.enciklopedija.hr/> (26.6.2022.)
- Истории Новости, 2022. *На Крымском мосту произошел взрыв, провалилось дорожное полотно*. <https://istories.media/news/2022/10/08/na-krimskom-mostu-proizoshel-vzriv-zagorelitsisterni-i-provalilos-dorozhnoe-polотно/> (16.10.2022.)
- Иванова, Александра. 2022. *Экс-генерал: Крымский мост усугубит проблемы РФ с логистикой*. <https://www.dw.com/ru/eksgeneral-ssa-povrezdenie-krymskogo-mosta-usugubit-problemy-rf-s-logistikoj/a-63385621> (16.10.2022.)
- Коммерсант. 2022. *Путин сменил командующего Черноморским флотом*. <https://www.kommersant.ru/doc/5514687> (25.9.2022.)

- Конституция Российской Федерации. 2009. <http://www.constitution.ru/official/pdf/constitution.pdf> (10.8.2022.)
- Конституція України. Розділ V, Стаття 136. <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-v> (11.10.2022.)
- Kramer, Mark. 2014. *Why Did Russia Give Away Crimea Sixty Years Ago?*. <https://www.wilsoncenter.org/publication/why-did-russia-give-away-crimea-sixty-years-ago> (4.9.2022.)
- Lendon, Brad, Murphy, Paul. 2022. *Seven Russian warplanes were destroyed in huge blasts at Crimean air base, new satellite images show*. <https://edition.cnn.com/2022/08/11/europe/crimea-saki-air-base-explosions-russian-warplanes-intl-hnk-ml/index.html> (25.9.2022.)
- Lister, Tim. 2022. *It's not yet clear what caused blasts at a Crimea air base. But analysts say Russia suffered a significant loss*. <https://edition.cnn.com/2022/08/12/europe/crimea-saki-air-base-blast-russia-causes-intl/index.html> (25.9.2022.)
- Мальгавко, Сергей. 2022. *Путин назвал спецслужбы Украины заказчиками и исполнителями теракта на Крымском мосту*. <https://tass.ru/politika/16001155> (16.10.2022.)
- Martin, Jeff. 2008. *The strategic importance of the Black Sea*. http://www.whatswrongwiththeworld.net/2008/08/the_strategic_importance_of_th.html (5.8.2022.)
- Мереминская, Екатерина. 2014. *Остров сокровищ*. <https://www.gazeta.ru/business/2014/05/19/6038837.shtml> (10.8.2022.)
- Metz, Howard. 2015. Geographers Study Link Between Russia's Western Military Action, Eastern Gas Deal. *The University of Kansas*. <https://news.ku.edu/2015/06/18/russias-military-presence-west-connects-energy-expansion-east-geographers-say> (3.3.2023.)
- Министерство транспорта. 2022. *Перевозка грузовых автомобилей на морских паромов через Керченский пролив*. <https://mintrans.gov.ru/activities/324/327> (16.10.2022.)
- Nagihan, Ece. 2022. *Crimea Message from Erdogan: Turkey Doesn't Recognize Crimea*. <https://expatguideturkey.com/crimea-message-from-erdogan-turkey-doesnt-recogniza-crimea/> (28.8.2022.)
- NATO. 2018. *Romania hosts NATO Allies for major Black Sea exercise*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_154386.htm (17.8.2022.)
- Online Etymology Dictionary. <https://www.etymonline.com> (20.6.2022.)
- Parfitt, Tom. 2022. *Russia 'replaces chief of Black Sea fleet' after air base attacked*. <https://www.thetimes.co.uk/article/russia-replaces-chief-of-black-sea-fleet-after-air-base-drone-strike-vnz0pmrjs> (25.9.2022.)
- Распоряжение Правительства. 2022. *Распоряжение Правительства Российской Федерации от 13.10.2022 № 2999-р*. <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202210140003> (14.10.2022.)
- Reynolds, Nick, Watling, Jack. 2022. *Operation Z*. <https://static.rusi.org/special-report-202204-operation-z-web.pdf> (21.9.2022.)

- Российская газета. 2022. *Предварительные итоги Всероссийской переписи населения*. <https://rg.ru/2022/05/30/predvaritelnye-itogi-vserossijskoj-perepisi-naseleniia.html> (26.6.2022.)
- Русская весна. 2014. *Россия может разместить в Крыму ядерное оружие*. <https://rusvesna.su/news/1418659501> (28.9.2022.)
- State Statistics Committee. 2001. *Всеукраїнський перепис населення*. <http://www.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/estimate/> (26.6.2022.)
- State Statistics Committee - Nationality. 2001. *Всеукраїнський перепис населення*. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/> (26.6.2022.)
- Stepanenko, Kateryna, Clark, Mason and Barros, George. 2022. *Russian Offensive Campaign Assessment*. <https://www.criticalthreats.org/analysis/russian-offensive-campaign-assessment-may-5> (20.9.2022.)
- Sudakov, Dmitry. 2009. *USSR's Nikita Khrushchev gave Russia's Crimea away to Ukraine in only 15 minutes*. https://english.pravda.ru/history/107129-ussr_crimea_ukraine/ (13.8.2022.)
- Trevithick, Joseph, Rogoway, Tyler. 2022. *Does Ukraine Have A Stash Of Domestically Developed Ballistic Missiles?* <https://www.thedrive.com/the-war-zone/does-ukraine-have-a-stash-of-domestically-developed-ballistic-missiles> (20.9.2022.)
- Ukrainska pravda, 2022. *Security Service of Ukraine behind explosion on Crimean bridge*. <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/10/8/7370891/> (16.10.2022.)
- Vuković F. 2022. *Ruska aneksija Krima... ona iz 1783. - Hoće li se poluotok jednom vratiti, ali Turskoj?*. <https://www.advance.hr/tekst/ruska-aneksija-krima-ona-iz-1783-hoce-li-se-poluotok-jednom-vratiti-ali-turskoj/> (29.8.2022.)
- Yıldız, Güneş. 2021. *Turkish-Russian Adversarial Collaboration in Syria, Libya, and Nagorno-Karabakh*. <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2021C22/> (27.8.2022.)
- Закон СССР. 1954. *Закон СССР от 26.04.1954 Об утверждении Указов Президиума Верховного Совета*. https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD_%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0_%D0%BE%D1%82_26.04.1954_%D0%9E%D0%B1_%D1%83%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%83%D0%BC%D0%B0_%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%A1%D0%BE%D0%B2_%D0%B5%D1%82%D0%B0_%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0 (12.8.2022.)
- Этимологические онлайн-словари. <https://lexicography.online/etymology/> (26.6.2022.)
- Юронец, Анна. 2019. *«Казалось, мы строим другой мир»: 25 лет Будапештскому меморандуму*. https://www.gazeta.ru/politics/2019/12/04_a_12847988.shtml?updated (7.9.2022.)